

M I C H A E L   H E R M A N   L Ø V E N S K I O L D

En sjællandsk herremand på bondereformernes tid.

Indhold

Forord

- I. Landboforhold fra 1660 til 1760
- II. Michael Herman Løvenskiold - Arv og miljø
- III. Hvad dagsjournalen beretter
  - a. Introduktion til journalen
  - b. I baronens fodspor
  - c. Markdrift
  - d. Husdyr
  - e. Skovdrift og tørveskær
  - f. Byggeri og godset
  - g. Jagt og fiskeri
  - h. Udskiftningen og udflytningen
  - i. De tusinde gøremål

Afslutning

Forord

I de senere år er der udgivet en række dagbøger, hvis oprindelse stammer fra 1700 - tallet.

Disse bøger yder et værdifuldt supplement til vor allerede kendte viden om hine tider. Dagbøgerne er ikke skrevet med henblik på senere udgivelse, ikke rettet mod et større læserpublikum, ikke med et budskab, men et ægte udsagn om et menneskes forestillinger, følelser og handlinger ud fra de påvirkninger, omgivelserne har givet dagbogsskriveren.

Nærværende arbejde er et forsøg på at skildre den daglig tilværelse for en herremand fra sidste del af 1700 - tallet, således som den kommer til udtryk gennem Carl Michael Herman Løvenskiolds egne dagjournaler fra årene 1776-1780, 1789-90 og samtidige give et billede af landboforholdene i denne periode.

For at marker selve billedet, vil der indledningsvis blive givet en tidshistorisk ramme om forholdene op til og omkring denne tid.

Herefter følger et afsnit, der beretter om hovedpersonens baggrund, hans arv og miljø, egen uddannelse og familieforhold. Endelig følge den egentlige dagjournal i uddrag og med kommentarer.

Fra Frederik d. III til Frederik d. V

Den 11. oktober 1660 blev Københavns byporte smækket i, så ikke enhver, der havde lyst, kunne forlade kongens by.

For nylig var der sluttet fred med Sverige, og det havde været dyrt at lægge sig ud med Karl den Tiende Gustav. Det var gået hårdt ud over landet. Byer var brandhærgede, mange slotte næste jævnet med jorden, alene i Nordvestsjælland gjaldt det Holbæk, Kalundborg og Dragsholm slot. Megen jord lå uopdyrket hen, og vore skove var hårdt medtagne efter en brutal hugst af tømmer til fjendens brug. Økonomisk var landet i den sletteste tilstand. Kun de få havde tjent penge på oprustning.

Men nu skulle der rettes op på forholdene. Rigsrådet havde derfor opfordret Fredrik d. 3. til at sammenkalde stænderne, hvilket vil sige repræsentanter for adel, kirke og borgere.

Forhandlingerne gik imidlertid trægt. En hel måned var forløbet med diskussioner uden udsigt til et resultat. Naturligt nok var hovedproblemet finanskrisen eller sagt med andre ord, hvem der skulle bidrage til landets oprejsning. Adelen ønskede at fastholde sine hævdvundne privilegier, men en voksende standsbevidsthed hos borgerne gjorde krav på lighed for alle.

Det hele tog imidlertid en brat ende i de første dage af oktober, da gejstlige og borgere, repræsenteret ved Sjællandske biskop, Hans Svane, og Københavns borgmester, Hans Hansen, meddelte rigsrådet og adelen, at de var blevet enige om at gå til kongen og tilbyde denne arvekongedømme, hvor kongen tidligere havde været tvunget til at underskrive en håndfæstning på adelens betingelser. Et så revolutionerende forslag kunne adelen og rigsrådet ikke tiltræde. De ønskede stændermødet hævet med henblik på indkaldelse, og da et rygte ville vide, at adelen var til sinds at forlade København, så var det, der skete: Byens porte blev lukket, og alle fartøjer i havnen lagt udenfor, thi ingen skulle slippe bort.

Der fulgte nu nogle bevægede dage, hvor landet var på borgerkrigens rand,

men d. 13. oktober indså adelen, at slaget var tabt, hvorfor de fandt det klogest at tilslutte sig de andre stænders forslag, og dermed i enighed ændre rigets forfatning. Enevælden var indført i det danske rige ved et ublodigt kup. Adelen magt var dermed i nogen grad brudt. Tiden skulle dog vise, at dens indflydelse på landets styre ikke var svækket. Riget skulle fortsat regeres, og da statsadministrationen ikke var tilstrækkeligt udbygget, blev det jordbesidderne, godsejerne eller proprietærene, som de dengang kaldtes, der blev pålagt at administrere væsentlige opgaver for staten. Det var trods alt adelen, der ejede 75% af den danske jord, mens resten hovedsagelig tilhørte kirken eller kronen.

For nu at skabe bedre balance i statens finanser, valgte man - ligesom senere politikere - at øge skatterne, og her var det jordskatterne, der først og fremmest måtte holde for. I et skattebrev fra 1662 blev det tilmed fastslået, at det var jordrotternes pligt at opkræve og indbetale disse for hele deres godt. I de første år efter udstedelsen af denne bestemmelse gjaldt det for al jord, men senere opnåede jordejerne skatte- og tiendefrihed for selve hoved- og sædegårdens arealer som en kompensation for den administrative forpligtelse, idet godsejeren i øvrigt blev gjort ansvarlig for, at den af staten pålignede skat virkelig blev indbetalt, hvad enten fæsteren formåede at yde sin part eller ej. Alene heri lå et afhængighedsforhold, som fremover fik indflydelse på forholdet mellem godsejer og fæstebonde.

Fra 1688 hvilede beregningsgrundlaget på Chr. d. V's matrikel. Senere fulgte andre skatteforpligtelser for landbefolkningen i form af personskatter. Også for disse blev godsejeren ansvarlig.

Godsejer og militærtjeneste.

I 1702 blev vornedskabet ophævet. Herefter var bønderkarle på Sjælland og omliggende øer i princippet lige så frie, som karlene på Fyn og Jylland. De kunne flytte bort fra deres fødegods uden godsejeren tilladelse.

Imidlertid var der allerede året forinden, altså i 1701, blevet vedtaget

enlandmilitisforordning, hvorefter godsejeren på grundlag af lægdsinddeling, der hvilede på fæstehartkornet, skulle stille karle til landmilitis-sessionen. Desværre viste tiden, at der opstod problemer for godsejerne med at stille det fornødne antal karle til soldatertjeneste, og da der samtidig opstod problemer med at få karle nok til at overtage fæste, så fik godsejerne gjort kongen forståelig, at det heller ikke ville være muligt at inddrive jordskatterne. Resultatet blev, at kongen på trods af modstand fra ministre gennemtrumfede lov af 4. februar 1733 vedrørende stavnsbåndets indførelse. Dette betød en forpligtelse for den mandlige del af bondebefolkningen til at forblive på fødegodset indtil udstået militærtjeneste. Oprindeligt skulle stavnsbåndet gælde fra det 14. til det 36. år, men dette blev senere ændret flere gange. Således blev det i 1764 ændret til alderen 4 og 40 år. Med denne sammenblanding af statslige administrative beføjelser og privatøkonomiske interesser for godsejeren var givet denne et instrument i hænde, som skulle få de alvorligste konsekvenser for bondestanden frem til slutningen af det attende århundrede.

Hoveriforhold

Foruden de allerede nævnte bindinger mellem godsejer og fæstebønder, må hoveriet nævnes som en væsentlig del. Det er ikke stedet her at redegøre for, hvorledes der opstod et herre- tjenerforhold agrardyrkere imellem, men blot konstatere, at således var udviklingen skredet frem. Bønderne havde måttet give sig ind under herremanden, og for denne beskyttelse måtte der gives en modydelse. Dette kunne ske, dels ved lejeafgift, landgilde, på grundlag af hartkornet og ydelser i naturalier som korn, lam, gæs, høns og æg, dels ved arbejdsydelser, hoveri, som det kaldtes.

For så vidt var denne betalingsform for brugen af herremandens ejendom naturlig i en tid, hvor pengeøkonomi ikke var ret udviklet.

Mens landgilde gennem årene lå temmelig konstant, og ikke uden videre kunne ændres, var dette desværre ikke tilfældet med hoveriet. Det er her, vi

skal finde årsagerne til bondens nedtrykkelse og forarmethed, socialt og økonomisk. Listen over årsager til hoveriudkald blev mere og mere omfattende. Mest omfattende var dog avlingshoveriet, dvs. arbejde på hovedgården i forbindelse med dyrkning af dennes jord: Pløjning, harvning, såning, høst, kornhøst og tærskning m.v. og et kørselshoveri med hovedgårdens produkter og materialer. Bondens pligt til at stille folk, heste, vogne og redskaber til rådighed, betød større udgifter for ham. Flere heste, mere havre, mindre kvægfoder, færre køer, mindre gødning osv. Det hele var kommet ind i en ond cirkel. Ofte var antallet af køre mindre end antallet af heste.

En medvirkende årsag til det øgede hoveri var de stigende kornpriser, der animerede herremanden til udvidelse af det dyrkede område og på anden vis, f.eks. ved indgrøftning og afvanding at intensivere markdriften. Når fæstegårde, - trods forbud herimod - blev lagt under hovedgården, var der færre fæstebønder til at dyrke det udvidede hovedareal.

Alt i alt må det konstateres, at lover og forordninger i hovedsagen var til støtte for driften af herregårdene, men kun få så på værdien af en større udnytningsgrad af fæstebondens jord, og det til trods for, at disse arealer udgjorde ca. 9/10 af godsets samlede arealer.

Landsbyfællesskabet på godt og ondt

Det vil imidlertid være ganske uretfærdigt alene at give godsejervældet skylden for de sørgelige tilstande hos landbefolkningen, fæstebønder såvel som husmænd. Det ældgamle landsbyfællesskab var en spændetrøje mod udviklingen.

Alle gårde og huse lå tæt sammen i landsbyen, ofte omkring gadekæret. Uden for hver gård fandtes en heget toft eller lille vænge. Her udenfor byens jorder i et fællesskab. Som regel inddelt i tre vænge, sjældnere i 2 eller 4. De tre vænge var rugvængen til vintersæd, bygvingen til byg eller havre og græsvængen eller fælleden, der lå hen som med selvsået græs og urter, men

som nu og da blev brakket dvs. pløjet og harvet flere gange uden efterfølgende såning.

Længere væk fra landsbyen lå overdrevet, et vedvarende græsningsareal iblandet krat, mose og kær. Hertil vandrede den fælles valgte byhyrde med al byens kvæg hver sommerdag. De tre vange var hegnet med risgærder, for at intet hoved skulle forvilde sig ind i kornmarkerne. Hver vang var inddelt i åse og hver ås igen i agre eller lodder. Da jordens bonitet kunne være meget uens, skulle hver bonde have noget af alle slags jord. Dette betød, at hver bonde fik små lodder mange forskellige steder omkring landsbyen, ofte 30-40 forskellige steder, undertiden endnu flere. Det var naturligvis en irrationel driftsform, men tilvejebragt ud fra en demokratisk synsvinkel.

Hver by havde sine egne vider og vedtægter. Her gjaldt i reglen flertallets afgørelse. "Hvad de fleste bymænd til byens nytte samtykker, må ej én eller to kuldkaste," hed det.

Når oldermanden tudede i byhornet samledes bønderne, ikke husmænd og kvinder. Her traf man så bestemmelser om, hvor og hvornår hent arbejde skulle udføres: Jordens dyrkning, gærders og grøfters vedligeholdelse, bytyrens placering, synsmænds udpegning - og straf få den, der ikke fulgte de vedtagne beslutninger. Man må nok formode, at flertallet har ment, at forholdene "helst sku' bliver, som de er, og være som de var." Det var derfor ikke let for yngre og mere initiativrige bønder at få indført rationelle og mere givtige metoder.

Det skulle da også vise sig, at de folk, der påtog sig at fremsætte reformforslag til gavn for bønderne, ikke alene skulle kæmpe mod folk fra deres egen stand, men mødte også idel modstand og træghed hos de bønder, der ønskede at løfte til ligeværdige medlemmer af samfundet.

Helt uden værdi var fællesskabet dog ikke. Det gav en vis tryghed mod ugerningsmænd, hurtigt meldingen fra hus til hus. Det tvungne fællesskab har vel også nu og da stivet en Jeppe på Bjerget af, men ulemperne var flest.

Reformerne tager sin begyndelse

Som det er fremgået af det foranstående var der flere årsager til bondens elendige forhold, og alt er ikke nævnt.

Men fra det 18. århundredes midte begynder en ændring af tingenes tilstand. Dels var der uden for Danmark, i Frankrig, Tyskland og England opstået filosofiske retninger med et andet syn på medmennesket. Alle mennesker var født til frihed, selvstændighed og ejendom. Da disse tanker nåede Danmark, blev de i første gang taget op til vurdering og diskussion af kredse uden tilknytning til landbrugserhvervet, men blot ud fra humane synsvinkler.

Parallelt hermed indså dog statsmænd, at den bestående tilstand ikke kunne fortsætte. "Landet var ved at synke sammen i økonomisk elendighed under det usle agerbrug, og befolkningen, især på Sjælland, stærkt på vej til at gå til grunde i dorskhed og sløvhed under trykket," sagde en samtidig historiker 100 år efter.

Vendepunktet indtraf på Frederik d. V's fødselsdag d. 31. marts 1755. Da udgik der en officiel opfordring til enhver om at fremkomme med forslag til om "alle de sager, der kan være tjenlige til at opretholde Landets Flor." Det var ingen ringere en kongens ven og overhofmarskal A. G. Moltke, der stod bag dette initiativ, og det blev den pietistiske præst, Erik Pontoppidan, der fik til opgave at samle og udgive afhandlingerne i tidsskriftet Danmark og Norges økonomiske Magazin. Videnskabsmænd, præster og praktiske landmænd kritiserede en stribe forhold, som efter deres opfattelse var urimelige og unyttige. I stedet fremsatte de - med regeringens velsignelse - forslag til forbedringer.

To år efter nedsættes den første landbokommission. Den så det som sin opgave at fremme en bedre agerdyrkning, så foldudbyttet kunne øges, det var næppe mere end 5 fold, og endvidere tilskynde til fællesskabets ophævelse mellem lodsejerne.

Moltke, der var kommissionens formand, viste selv initiativ ved på sine egne godser under Bregentved at ophæve trevangsdriften og gå over til kobbeldrift efter holstensk mønster.

Efter dette system blev markerne inddelt i 7 til 11, evt. 12 marker, hvilket betød en større veksel drift end ved trevangsbruget. Samtidig gav denne driftsform mulighed for en længerevarende hvileperiode for den enkelte mark. Det var dog - indtil videre - kun herregårdenes marker, der kunne udnytte dette system, idet fællesskabet med de mange agre i bøndernes marker forhindrede noget tilsvarende her. Ligeledes begyndte man at dyrke mere hvede og flere ærter. Græsningsarealerne blev forbedrede ved såning af hvid- og rødkløver, men alle disse tiltag sigtede stadig ikke på at gavne bonden. Tværtimod kunne der nu blive tale om mere hoveri, når marginaljorder som overdrev, skove og enge blev inddraget til kornavl. Det øgede foldudbytte gav også mere kørselshoveri med kornprodukter for den enkelte bonde. Større perspektiv var der i de reformer, der gennemførtes med statsminister A. P. Bernstorffs gods uden for København. Her blev landsbyjorden opmålt og ved lodtrækning fordelt mellem bønderne. Hoveriet blev afløst af en pengeafgift, og bønderne fik skøde på arvefæste. Nogen lignende blev gennemført på de kongelige godser i Hørsholm. Selv om resultaterne var gunstige var der stærkt delte meninger om reformerne. Nogle mente "staten ville ryste i sine grundvolde," hvis bonden fik friere forhold, andre, at blot fællesskabet blev ophævet, så ville lykke brede sig.

Efter 10 års forløb, hvor bl.a. de første udskiftningsforordninger blev vedtaget, ophævedes kommissionen, og en ny blev nedsat. Denne skulle ikke alene arbejde for forbedring af landbrugsdriften i al almindelighed, men konkret sigte mod forbedring af bondefamiliens vilkår. Landvæsenskommissionens instruks gjaldt emner som fællesskabets ophævelse, arvefæste, hoveriafløsning, landgildes naturalieydelse erstattet af pengeydelse osv., men stadig var spørgsmålet om stavnsbåndets ophævelse end ikke nævnt som en mulighed.

Kommunionens arbejde resulterede i to forordninger i 1769 vedrørende hoveriets bestemmelse og om selvejerbønderes rettigheder.

Under Struenses kortvarige regime kom yderligere en forordning om hoveriets omfang, idet det ganske enkelt blev fastslået, hvad den enkelte fæstebonde skulle yde af hoveri, beregnet ud fra hans hartkorn.

Da Struense faldt i 1772 som følge af letsindig omgang - i det mindste formelt - med dronningen, kom Guldberg til, som den, der rådede den sindssyge konge. Hermed gik reformarbejdet i stå, og på det bondevenlige område endog tilbage. Kun forordningen af 14. april 1781 om udskiftningen af den enkelte bondes jord fra fællesskabet bør betragtes som positiv.

Det er i denne agrarpolitiske situation, vi møder en ung godsbestyrer gennem dennes dagbog, nemlig Carl Michael Herman Løvenskiold.

Kammerherre, amtmand

Carl Michael Baron Løvenskiold

til baroniet Løvenborg og Holden Jernværk 1751-1807

Han fødtes d. 15. november 1751 på Aggersvold, Kundby Sogn, Tuse herred, Holbæk Amt. Hans fader, baron Severin Leopoldus Løvenskiold var i 1737 kommet til Danmark fra Norge sammen med sine forældre, der dette år har købt Aggersvold og Birkholm, det senere Løvenborg.

Michael Hermans farfar, Herman Leopoldus, havde ved træeksport, skibshandel og et fornuftigt ægteskab tilvejebragt store rigdomme. Leopoldus' store indsigt i handel og industri var årsag til, at kongen gav ham sæde i økonomi- og kommercekollegiet, hvilket gav anledning til familien nedrejse til Danmark.

Da sønnen, Severin, var i sit 25. år, ægtede han Magdalene Numsen. Året efter, i 1750, døde Leopoldus og som universalarving kom Severin i besiddelse af Aggersvold, Birkholm, to jernværker med tilliggende jordegodser og skove samt nogle kirker, hvortil der også hørte jordegods.

Samme år solgtes Aggersvold og i stedet erhvervedes herregården Vognserup, hvis arealer stødte op til Løvenborg.

Severin Løvenskiold var som godsejer påvirket af disse års diskussioner om landboreformer. Han tilhørte den fløj inden for godsejerstanden, der var venligt stemt over for bondereformer. I Erektionsbrevet for stamhuset fra 1765 indprenter han sine efterfølgere at medvirke til "stamhusets bønders velstand ved al tilbørlig hjælp, opmuntring og forskånelse ... for alt hoveri, som enten ikke vedkom gårdens avling eller skovning, tøveskær, vejreparation og deslige fornøden hoveri." Ligeledes opfordres der til arvefæste for enken eller børn til lav indfæstning og kun landbilde efter jordebogen.

Trods dette positive udsagn om hans forhold til sine undersåtter, synes hans temperament at være svingende og noget uomgængeligt, men hans kloge hustru undskylder ham og tilskriver det hans slette opdragelse.

Sønnen Michael Hermans forhold til faderen anes kun sporadisk, hvorimod

moderen, der levede 20 år i enketilstand på Løvenborg, bestandig omtales i dagbogen som "min gode mor".

Om denne person skriver Louis Bobe: "Geheimerådinde Løvenskiold er uomstridt en af de betydeligste og mest tiltalende kvindeskikkelser, Danmark på den tid opviser", og en samtidig med baronessen: "Et af de sjældne mennesker, som Gud skænker jorden". Tidens litterære frembringelser fulgte hun nøje, men også i de nære forhold angående godsdrift havde hun megen indsigt. Mht. hoveriets ophævelse havde hun den opfattelse, at det ikke ville være hensigtsmæssigt at ophæve dette, men nøje fastlægge regler for dets omfang. Men henvisning til godsets bønder på Tuse Næs kunne hun fremføre, at de var hoverifrie, men dog fattige.

I dette hjem og med denne baggrund voksede Michael Herman op. Efter privatundervisning til sit 17. år kom han i 1767 til Sorø Akademi, en af den tids mest ansete skoler, hvorfra han dimitteredes i 1769 til universitetet. Her tog han en juridisk embedseksamen. De juridiske studier fortsattes i 1772 på universitetet i Göttingen. Han interesser gik dog mere mod studier af landmåling, agrarstudier og fabriksvæsen.

Som skik var blandt unge adelsmænd, drog han herefter på en længere udenlandsrejse, bl.a. til Svejts, hvis landbrug han blev meget begejstret for. I 1774 vendte han tilbage til Løvenborg, og d. 18. maj samme år blev han i Christiansborgs slotskirke viet til sin kusine Frederikke Juliane Marie Knuth, datter af greve Eggert Christoffer Knuth og Marie Numsen fra Knuthenborg. Han fik ansættelse i rentekammeret.

Faderen ville overdrage sønnen godset Vognserup, men selv ønskede han at drive en mindre gård, Rugård ved Ebeltved, nær det senere Severinsminde. Da faderen døde i 1776 overdrog moderen Vognserup til sønnens bestyrelse, men hun selv fortsatte driften af Løvenborg til 1789, da Michael Herman også overtog dette gods

Vognserup var på dette tidspunkt på tdr. land med ager, eng og skov. Hertil kom fæstegods i landsbyerne Kundby, Mårsø, Trønninge og Tuse samt noget strøgods i de omliggende sogne.

Praktiske oplysninger om dagsjournalen

Det er ikke hensigten af gengive dagbøgerne eller, som de sædvanligvis betegnes, dagjournalerne fuldt ud. De er oftest skrevet i telegramstil, og en opremsning af baronens daglige gøremål, vil i det lange løb virke ensformig. Det er derimod opgaven gennem uddrag at give et indtryk af hverdagslivet for høje og lave omkring godset.

For nu at give læseren det rette indtryk af dagbøgernes indhold, form, sprog og skrivemåde vil den første måneds dagjournal blive gengivet ret konsekvent og med få kommentarer. Herefter vil dagbøgernes delemner være: Markdrift, husdyrhold osv. blive omtalt i kronologisk rækkefølge.

Det vil af retskrivning og tegnsætning blive rimeligt klar, hvornår de er tale om direkte citat, og hvornår der blot refereres. Brugen af store og små bogstaver vil fortrinsvis følge de nugældende retskrivningsregler.

Da originalmanuskriptet er ca. 200 år gammelt, skrevet med fjer og blæk, af en overordentlig virksom person, er enkelte ord hist og her ulæselige, hvorfor der bæres over med eventuelle oversættelsesfejl eller fejllæsning.

DAGBOGEN

Dagbogen tager sin begyndelse i forbindelse med Michael Herman Løvenskiolds overtagelse af Vognserup d. 1. maj 1776.

"Da min Naadigste og Beste Moder haver overladt mig Vognserup Gaard og Gods til Raadighed og Bestyrelse fra 1. Mai 1776 agter jeg til min nærmere Optegning og til Nytte for efterkommende om Gud giver mig Naade og Velsignelse til en god Bestyrelse, men da ingen egentlig Bestyrelse af mig begyndte før d. 4. Mai, begynder jeg denne Dag Bog fra den Fjerde."

Den unge mand begynder ikke sin "bestyrelse" med større proklamationer om hoveriets afskaffelse, bondens frigørelse etc. etc. Hverdagen er over ham, og med iver tager han fat på forbedring af drift i mark og stald.

Da Løvenskiold d. **4. maj** "skrede det første skridt til min egen administration" betød det afvikling af to mindre gårde Rugård og Galtholm, der i administrativ henseende gik tilbage til Løvenborg. Tvende bønder i Kundby, Niels Pedersen og Hans Madsen, foretager vurderingen over "Biæster, Sviin, Qvæg, Mejeriet, Redskaber, Senge Klæder etc."

Samme dag fastsætter Løvenskiold, hvor meget korn, der skal udmåles til hestene: "Ugentlig en halv tønde Haver til Spandet, til Ride - Hestene 3 skp. og til føllene 3 skp."

Så følger en oplysning om vejrliget, hvilket L. konsekvent noterer i sin dagbog: "Vejret var temmeligt afvekslende, som i halve Maaneden med regn og kulde." På sin vej til Vognserup bemærker han sig: "Græsset var maadeligt, Rug og Hvede staar, Gud være lovet, vel. Ærterne kommer godt frem."

5. maj

"Søndag var jeg paa Vognserup med Biæsterne, jeg købte Saabys (godsforvalteren) Heste og præsenterede dem til Rytter - Heste, den ene var 7 Aar, den anden 8 Aar, for 150 Rdl. og lovede ham 20 Rdl aarlig tillæg, fordi han er bebyrdet med at gjøre Maanedes Ekstakt."

Forvalteren har her benyttet lejligheden til en mindre lønforhøjelse. Han havde tidligere besværet sig over denne måneds - ekstrakt over for baronessen.

"Han (forvalteren) indberettede og at Lars Andersen i Tudse var død. Forslag Avls Karl Niels Pedersen. Vejret godt"

6. maj

"Blev mit Qvæg Transporteret fra Rugaard, nemlig 6 Qviere Holstenske, en Tyr og tvende Kiøer, min Spand, en Ridehest samt 2 Plage Hingste.

136 Kiøer, 4 Tyre, etc. er i behold. Hermed en Fjerding Smør til mig fra 1. Mai.

Købt en Sort Tyr fra Svidser paa Gislinge for 10 rdl. Caseret 25 stk. gamle Kiøer. Besluttet at lade Kalve Haven ligge til græs til de Holstenske Qvier.

Vejret ustadig og græsselig koldt. All Sæden god, Gud være Lovet, besluttet af gjøre en Jern Ploug."

7. maj

"Var på Tuse Næs, som jeg fandt meget maadelig. Der var behov for udlaan af Sædekorn og 5 kiøer, 4 til laans og 1 til eje."

Inden Løvenskiold forlader Udby, køber han en tyr og kører så hjem over Morsø, hvor "Byens Sæd staar temmelig godt, Gud være Lovet, dog var der nogle, som havde saaet Byg og giødet dertil."

8. maj

"Var jeg paa Vognserup, der var kuns sidste Foer til Qvæget, dog haaber vi at holde det inde til Søndag eller Mandag, græsset stod noget bedre."

Man kan således forstå, at selv hovedgårdens foderbeholdning var ved at slippe op.

9. maj

"var temmelig ont Vejr, Regn og slud, dog kom Nattergalen. Der blev holdt skifte efter Lars Andersen i Tudse og befandtes Gaarden i Maadelige Stand, især Hestene var ringe."

10. maj

"i Dag tager Niels Pedersen Gaarden i Besiddelse efter Lars Andersen, giver Fæste, men ingen (indfæstning) forbindes at give den gamle Kone noget til underhold. Manden fra Bognæs fik den Koe jeg havde Lovet ham for hans røde Qvie. Bestemt at hestene skal gaa i Lodskov. Anders Ladefoged skal i Morgen til Morsø at saae hvidt Kløver."

I dagene 11.-19. maj føres ingen dagbog.

20. maj

"Blev saaet i Bygmarken 35 Tdr. Byg, som (blev) saaet af 8 Sæde Mænd og krøget ned med 20 kroge."

21. maj

"Til saaet Bygmarken og godt Vejr med stærk Blæst."

22. maj

"ladet harve den, ligeledes godt Vejr med stærk Blæst."

23. maj

"kiøbt en Koe af Morten i Butterup, 2 Aar gl, faaet et Føll af den skmlede Hoppe, fødes med Koe Mælk."

Samme dag gives ordre til, hvorledes afgræsningen af de forskellige marker skal finde sted, og ladefogeden får befaling om at lade flere grøfter grave. Materiale Hestene skal gå fri til efter helligdagene.

24. maj

"Rejst til Kiøbenhavn for at slutte accord med Muurer- og Tømrmesterne som skal bygge på Vognserup og med den sidste om Materialernes levering til Vognserup. Contrakten er af 25. maj."

26. maj

"Rejste fra Kiøbenhavn og den 27. rejste jeg til Mørup, hvor vi blev nogle Dage. Jeg lærte en Maade at sprænge Steen paa med lige saa meget brænde som man kan bære under Armen, blodt ved at lægge det midt paa og tænde Ild paa dette Sted."

29. maj

"kom jeg her tilbage til Løvenborg og Vognserup. Havde været Klage fra Kokkepige over Mejersken, men dette blev alt sammen sluttet og underhaanden oplyst.

Mine Qvier var slupne paa Græs for tre Dage og Trives, Gud være Lovet, meget vel i Kalve Haven, hvor Græsset i Dag er maadeligt."

30. maj

"Tilskrevet Saabye (godsforvalteren) om indqvartering til Haandværks Folkene fra Kiøbenhavn. Befalet at Muurersvendene afhentes. Besluttet af holde Standtærskerne i Vinter, ladet gjøre Promenade i Lodskov og efterseet Bygmarken som staar, Gud være Lovet, vel. Teltene opsat i Lodskov."

31. maj

"Var vi i Fleskov og herfra til Vognserup."

1. juni

"Blev saaet Boghvede paa Brakmarken 7,5 Tdr. og tvende af mine Heste harvede i to Dage på Næsset. Mine haandværks Folk fra Kiøbenhavn kommer denne Aften. 4 som arbejder paa Ladegaarden."

2. juni

"Helligdag - var paa Vognserup for at anvise Folkene fra Kiøbenhavn arbejde.

Bønderne fik Lov at hente gammel Halm til Soldaternes Leje.

Jens Christensens kone bad om en ny Koe, the den sidste vil ej malke, samme Dag gjorde jeg aftale med Amtsforvalteren at Tudse Bønder skal Klage for Sessionen over, at de var besværede ved inqvartering og tillige gjøre deres fulde Konge Rejser. Deres Præsentationer bør være endten erstatning i Penge eller nedsættelse i Rejserne."

3. juni

"Vejret godt ... Sæden meget god, Bygget temmelig højt. Rug Prægtig, Ærter lange, Græsningen er og meget god, Gud være Lovet, begyndt med reparationen af Stalden, faaet nogle Stolper laante fra Løvenborg. Sadt 16 Svin på Stien og gjort deres Trug færdige af det i Wendte, kiøbt Elletræ og ladet det beslaa med tøndebaand Jern. Tilsaaet Boghvedemarken og pløjet Brakmarken for anden gang.

Smeden accorderet Huset i Trønninge. Kiøbt fire Svin af Hans Aagaard, besluttet af det Hus i Maarsøe må ombygges til Efteraaret. Marsk - qvæget i god Stand, nogle løbet med Tyr."

4. juni

"Var temmelig godt Vejr med Hede, jeg var ej paa Vognserup, da vi jagede i Fledskov, hvor Sanhante blev borte for mig."

5. juni

"var Mynstring på Tudse Fællid. Hede og tørt vejrligt. Niels Pedersen i Tudse bliver fri for Mønstring og meldes syg for Majoren. Bent kan ej løses fri førend den gamle afstaar ham sin gaard i Sandbye. Samme Dag døde min Fløjtyr. Niels Pedersen er bleven syg.

Besluttet at sende mine Hingste til Fledskov og give Grønbæk (skytten) græsning til en Koe i Hovmarken, da Lodskov maa bliver aldeles fri for Kreaturer. Om Eftermiddagen lidt Regn med Torden. Hansen (godsejer på

Frydendal) var med os i Teltene. Samme Dag taget nogle Bønder på Giærdselgange i Lodskov, nemlig tvende Husmænd til at gjøre Grøfter.

1. Årets gang i marken

Som det fremgår af den første måneds følgeskab med den unge baron, indgår der mange emner i dagbogen.

Det har været forår, kornet er komme op af jorden og "*vi tromler Byg med 6 tromler*"

Græsset er vokset godt til og "*vi slaar eng, hvor der skal skiæres tørv*"
Næste dag er tørveskæringen i fuld gang.

Nu er det tid til *andet markarbejde*. Vi "*kiører Møddingen fra Malkepladsen til Brakmarken*", og dette foregår de næste dage. "*Kun vore egne Heste til markarbejdet er foretaget*" og en uge senere "*Ingen bønder i marken*", men derimod ved møgagning. "*På Vognserup kiørt Møg med to Boel*".

Dette arbejde fortsætter i de næste dage sideløbende med nedpløjningen i Brakmarken.

Vi bemærke, at godsbestyreren nøje fremhæver, hvornår de er tale om hoveri, og hvor det er "egne heste".

Den 2. juli er man færdige. Resten af gødningen er kørt i stak ve boghvedemarken, og "*med egne vogne fyldt sand i Møddingsteder*".

3. juli

"tilskrevet Forvalteren om at slaa Høe i Morgen Aften", og dagen efter "*Slaget Høe med 1 Mand fra hvert Boels Bønder, Gud være Lovet, Græsset er Prægtigt, saa om Gud føjer vejrliget haves nok i nr. 9 og 8 en 60 læs Høe. Kløveret behandles paa Svidserisk*".

Formentlig har Løvenskiold i Sweitz lært en hensigtsmæssig metode af behandle kløveret på, medmindre det ikke er en ide lært af Svidser på Gislingegården.

6. juli

"Mit Forsøg paa at gjøre Høe paa Svidserisk lykkedes, vi stakkede i Dag det Kløver som var slaget igaar, og det er tienligt til at kiøres i morgen. I morgen d. 7. Søndag om Aftenen skal Engen slaaes om Gud vil."

Helligdagsloven er åbenbart ude af kraft i høhøsten, men der forventes også tilslutning fra Vor Herres side.

7. juli

" Ladefogeden skal med tvende brave Mænd efterse Sletten, og den Eng som er slet slagen skal vedtegnes, så jeg forbeholder mig at muldtere dem selv."

I de næste dage vendes, rives og stakkes høet og indkørslen begynder. *"Kiører Høe ind fra nr. 9 og 8 i alt 45 stakke eller 49 læs."*

10. juli

Nu tilser baronen selv arbejdet. *"Jeg gik engen over og besaae Koblerne og Møllehaugen, som var meget vel slagen, dog var Bøndernes Part i Kundby ej ss godt slaget, som de andres, og dette skift havde ladefogeden og synsmændene gaaet forbi. Jeg blev ved Koblernes besigtigelse bestyrket i at holde stude der"*.

Når høet er kørt ind, skal Kundbyerne have Koblerne til deres kreaturers afgræsning, Tuserne Møllehaven og hans egne stude og heste skal sættes i Vesterhaven og Møllesøen. Så blev det *besluttet " at give de øvrige tre Boel 3 Pot Brændevin for at slaa Trønningernes Mænd Part, som slaae deres egen Enghave"*.

15. juli

I stedet for penge skal bønderne for græsning til kreaturerne grave grøfter på Vognserup, men forløbige skal de 88 stakke i Møllesøen og de 81 stakke i Kobbelhaven køres ind

23. juli

Hver bonde får tildelt sit stykke grøft at grave mellem Koblerne og Møllesøen, 3 alen brede og 2 alen dybe.

25. juli

Nu synes der nogen aftapning i aktiviteterne og dermed i hoveriet. *"Ladet Bønderne fri for hoveri, dog har Tuserne savet brænde"*.

Kundbyerne har sat deres heste ind i Koblerne for fire dage siden og nu sætter Tuserne deres i Møllevangen. 3 fra hver gård.

Første i august er kornet modent til høst. *"Den 5. august mejede vi Rug",* og den 9. er der *"Indkiørt all Kundbyernes Part af Rugen og tvende af Trønninge Bønder."*

14. august

"Kiørt Boghvede ind og tærsket hovedgaarden", mens *"Avls Karlene harver paa Brakmarken."*

Herefter er oplysninger om høstens forløb ret sparsomme for året 1776, for den 12. august er familien rejst til Fyn og kommer først tilbage den 2. oktober. De sparsomme oplysninger stammer i denne periode fra forvalter Saabye, der "skriver mig ugentlig til i Fyhn". Vi vil derfor "gemme" høsten til et senere dagbogsår.

Med hensyn til såning af vintersæd ser det ud til, at bønderne kommer først. Den 1. september lyder det: *"Kundbyerne har tilsået, Tudserne er færdige i dag. Maasøerne har saaet Rug, men ej Hvede."*

På Vognserup er man begyndt at så hvede i boghvedestuppen den 8. og 9. september, men også sidst på måneden pløjer *"Kundbyerne og Trønningerne til noget Hvede på Vognserup."*

Sideløbende hermed pløjes bygmarker og brakmarker. De sidste pløjes flere gange og gødes til byg. Først den 15. november er dette arbejde *"fuldendt."*

2. Husdyrbruget

Hvis man ser på et topografisk kort over egnen vest - sydvest for Holbæk fjord, tegner der sig et billede af et eng- og moseområde, der når helt over til Askov ved Mørkøv.

Det er ikke tilfældigt, at der i randen af dette område ligger den ene herregård op til den anden: Løvenborg, Vognserup, Knabstrup og Toftholm. Her har der fra gammel tid været gode græsgange for opdræt af kvæg.

For den unge godsbestyrer var husdyrbruget da også af stor betydning, selv om kornpriserne i disse år var i stigning. Der var tale om både kød- og mælkeproduktion.

Ved overtagelsen i maj 1776 var der 136 køer og 4 tyre plus opdræt, men der søges med iver at forøge og forbedre driften.

7. juni

"Kjøbt 10 kiøer og 1 Tyr på Fyhn, hvoraf 7 nylig haver kælvet."

9. juli

Køber 16 køer i Jylland. Det gælder om at øge mælkeproduktionen, så smør og ost kan fremstilles og distribueres til København og den nære købstad, Holbæk.

Naturligvis må personalet opmuntres ved at få nogle ønsker opfyldt.

12. juli

"Bestilt til Mejeriet:

1 trave birkeris

1 gulvskrubbe

1 bøtte maal

og tre dage senere

1 potte glas

2 pæl glas
1 pot maal
1 pæl maal, begge i trin"

men nu "Kiærner vi nok 1,5 fjerding smør om dagen".

28 juni

Der er målt 60 bøtter mælk ved aftenmalkningen.

Det gælder om at skaffe sig de bedste køer i landet, og da Samsø var kendt for sine gode køer er der d. **2. juli** "*Bestilt fra Samsø om 10-12 dag 10 stk. Kiøer, ingen over 7 aar.*"

Men der måtte styring til:

1. juli

"Besluttet at lette Forvalteren for Avlingens Oppasselse og holde en Koe skriver".

Som nævnt blev en del af produkterne solgt i Holbæk eller i København. Den **15. juli** er der solgt 60 oste og noget smør, og dagen efter skal Tuse - bønderne hente håndværkssvende i København, men de skal samtidig bringe "*70 oste, vægtige 15 skibpund 13 lispund 6 pund*" til hovedstaden for at sælges.

Den normale praksis er ellers, at postkusken bringer overskuddet ved salget hjem fra sine rejser. **29 juni** modtaget "*57 rdl. 4 mark 4 skilling*" og **7. juli** modtaget "*52 rdl. 4 mark 12 skilling.*"

Det er imidlertid ikke alene mælkeprodukter, der må tænkes på.

Græsningsarealerne på engene må udnyttes til studeopdræt. Derfor indkøbes der 80 stude fra Jylland i august 1776. Til gengæld sendes 26 kasserede køer og et par "Materiale Heste" til slagtning i København.

Svineproduktionen er - målt med vore dages målestok - kun ringe. Med den tids foldudbytte - vel oftest 4-6 fold - var det for kostbart at opføde svin i større stil.

Julegrisene skulle dog være gode. "*Besluttet at slagte fedesvinene til jul. Vil*

derfor give dem 1,5 tdr. Ærter."

Men i øvrigt skal "Svinene ... i Lodscoven paa Olden" og tre dage senere står der "Kiøre Halm ud i Skoven at ligge i."

Nu kan svinene ikke få lov at løbe lige, hvor det passer dem. "Må antage en hyre for at passe Svinene i Lodscoven."

Noget sul kommer der da også ud af det, for der må købes to bøgekævler til saltolden, hvilket vil sige til de nedslagtede flæskesider af oldensvinene.

3. Hesteavl

De fleste mennesker kan vist li' heste. De repræsenterer nogle egenskaber, der for mange er idealer, så som hurtighed, udholdenhed, styrke og skønhed. Den holdning til heste har generationer både før og efter Michael Herman Løvenskiold haft, og han havde den selv.

Allerede på anden dagen som aktiv godsbestyrer køber han to heste af sin godsforvalter. Siden købes og sælges der ofte heste. På sine ture rundt til fæstebønderne foretages mangan en handel, hvilket kan have flere grunde, men at have gode heste var hensigtsmæssigt for både herremand og bonde. Fra omegnens herregårde købes gode heste, både hingste og hopper, hvilket fremgår af deres navne: Bjergbyhingsten, Eriksholmhingsten etc.

30.07.76

"Taget Vurdering og kiøbt Vornkop - Hoppen og hendes hingsteføl for 100 Rdl.

1.08.76

"Kiøbt min salig Faders Heste på Auktion."

Under sin andets steds omtalte rejse til Fyn handles der heste.

"Kiøbt en Hoppe af Fabrisius til 80 Rdl."

"Kiøbt en Vallak af Schubert for 110 Rdl."

"Af min svoger en sort Hoppe til Spandet"

"Foræret min svoger den unge Hingst mærket P.

Baronens interesse for avlsarbejdet giver da også bonus, for ved præsentation af hingste for stuttekommisionen i Roskilde opnås 1. præmie.

4. Skovdrift og tørveskær

Til baroniet Løvenborg hørte et betydeligt skovareal, fordelt på flere skove. Nærmest Vognserup lå Lodskov og nærmest Løvenborg Kildeskoven og Kohaveskoven, mens Fledskov, Syvendeskov og Østrup skov lå 1,5-2 mil syd for hovedgården. Det var gået stærkt ud over de danske skove i de foregående århundreder og den enkelte skov var ikke et sammenhængende hele. Ind imellem var der mange åbne partier, der blev dyrket med kornafgrøder, ligesom græsset stod højt mellem træerne og var et eftertragtet foder for husdyrene.

Skovene havde fra gammel tid været omfattet som alles eje. Enhver havde hentet sit forbrug uden større problemer. Nu var det anderledes. Den private ejendomsret måtte markeres. Vi møder derfor skovridere, skovfogeder, skovløbere og skytter. At deres funktioner indebar en tilsynsopgave fremgår af, at de undertiden kaldtes skovbetjente.

Skovejernes interesse bestod imidlertid ikke alene i at bevare, men også i at udvide og udvikle skovdriften. Skovfogederne var pligtige at plante og omflytte unge træer i skoven og have opsyn med plantningen. Ligeledes skulle han være pligtig at sanke skovfrø, når det fordredes, dog mod betaling.

Hans tilsynsopgave var fastlagt i en instruks: "Han må være påpasselig, såvel ved dag som ved nat, særlig i de tider, hvor skovtyveriet mest flourer, da være ansvarlig til at intet, det være sig egentlige træer, gærdsel eller andet i skoven opvoksende eller plantet, bliver bortstjålet." Ligeledes fører han tilsyn med folk, der skriftligt møder med tilladelse til at sanke, skove eller hente gærdsel, at det sker på rette tid og sted. Overtrædelse heraf ville medføre bøder, hvoraf skovfogeden erholdt halvdelen heraf. Når hegnet omkring skoven var lukket, var det skovfogedens pligt at påse, at ingen uvedkommende, "det være sig folk eller få, færdedes der. Og skulle da slig forsømmelse ... indtræffe og mindste grunde det Mistanke og Formodning om

Utroskab faas, da bliver skovfogeden pligtig uvægerlig at forlade sin Tjeneste uden videre lovlige opsigelse" anføres i en instruks underskrevet M. H. Løvenskiold.

5. Byggeri på Vognserup

Baron Løvenskiold overtog bestyrelsen af Vognserup den 1. maj 1776. Det betød dog ikke, at familien umiddelbart herefter tog ophold på hovedgården. Først skulle en række bygningsændringer og forbedringer gennemføres, men der tages også fat allerede inden for de første måneder.

12.6.76

"Håndværksfolkene arbejder temmelig godt"

13.6.76

"Skibet med materialer er kommet til Holbæk"

14.6.76

"Skibede vi og havde bønder på Tørevskiær."

17.6.76

"Fire vogne fra Tudse skal hente haandværkere."

18.6.76

"Færdige med skibningen"

19.6.76

"Haandværksfolkene kommet til hovedbygningen, elleve i tallet."

28.6.76

"Bygningen går for sig, men forfindes nødvendigen stærk."

1.7.76

"erholdt vragbræder, 73 Tylvter til Lofter"

2.7.76

"Skibet med Tudsernes Kalk, med Kundbyerne hendtet Steen, fået 5 nye Haandværksfolk fra Kiøbenhavn og med dem en casse Champagne Wien, faaet fra Holbæk 73 Tdr. Kalk."

Dagen efter skibes 124 tdr. kalk, der hentes sten og der bestilles endnu 6000 til siden. Samtidig med afhentning af svende, sendes der bud efter "Vinduesrammer" med 10 vogne.

3.7.76

"Får 3000 Steen fra Boderup til Taget."

4.7.76

"Bestilt 10.000 Tagsten i Bonderup og 16.000 Steen hos Hansen i Frydendal, som må forfærdiges snarest og brændes bedre end de sidste."

10.7.76

Da de mange Tagsten imidlertid ikke kan skaffes, bliver det " *besluttet at lade Tagreparationen fare* (for i år)

14.7.76

"Accord med Sansøe (Købmand i Holbæk) om levering af fyrretømmer, dog kan han ikke levere 29 stk 16 alen Tømmer Dansk maal." De kan imidlertid fås på Gislingegården, således at forvalter Såbye kun skal købe ni stk. i København. Desuden skal *han "kiøbe 60.000 Flensborger Mursten og 250 tdr. Steenkalk samt en Pommersk Biælke i steder for en, som er rådden og 124 Alen Egetømmer."* Hos Sandøe bestilles yderligere 16000 tagsten a 15 rdl. pr. 1000 stk.

16.7.76

Hvad der ikke kan fås hos Sansø skal købes hos Holbæks anden storkøbmand ved navn Ortved.

19.6.76

Det er mere beskedent, hvad der dette år gøres ved staldlængerne. *"Den søndre side af Staldlængen udspækkes for 8 rdl."*

20.7.76

"Kundbyerene skal paa Søndag - imorgen - Eftermiddag køre de 20 biælker fra Gislinge til Vognserup."

21.7.76

"Accorderet med en Skipper om at sejle de mange Mursten og andre materialer fra København til Holbæk."

Det er dog andet end murværk, der skal til. Allerede d. 4. juli er der skrevet til snedkerne om at begynde på panelværket, og d. 6. juli er der kommet 17 vinduesrammer fra København, ligesom alt tømmeret fra Kongs Dall nu også er kommet.

Den næste dag er også en god dag: *"Besluttet, at naar Staldlængden er understrøget og fuldstændig istandsat, hvad Taget angaar, så vil vi for i Aar ophøre reparationerne og begynde tidlig næste Foraar, taget mine Spandhopper til Vognserup, hvor de græsser i Nr. 1, Gud give bestandig godt Vejr, Herrens Navn være Lovet, givet den 7. 4 Potter Brændevin til hvert Boel. Mejeriet (giver) 52 Bøtter Mælk."*

Nu er reparationerne på hovedbygningen så langt fremme, at der må tænkes indretning. Der skal indrettes 18 værelser eller rum til baronens familie, personale og gæster:

1. I Domestik Loftskammerrum
  - a. Tjener Kammer
  - b. Kammertjener Kammer
2. Inderste Gæste Kammer
3. Yderste Gæste Kammer
4. Fremmed Kammer Pige Kammer
5. Stue Pige Kammer

6. Kammerpige Kammer
7. Baronens Kammer
8. Garderoben
9. Enkelt Gæste Kammer
10. Spisestue
- 11.
- 12.
13. Visit Stue
14. Baronessens Gæste Kammer
15. Soveværelset
- 16.
17. Husholderskes Kammer
18. Rullestue

En nøje møbleringsplan blev opstillet for hvert et rum alt efter sin bestemmelse. Kun nr. 11 mangler, men måske er det tænkt til et senere børneværelse.

Lad os se på nogle eksempler af interiøret:

Nr. 7 "*Mit eget kammer*" - 2 fag vinduer

- a. 1 spejl
- b. 1 skrivebord
- c. 6 stole
- d. En bog- og papirreol
- e. En flinterække
- f. En jernlås med messingskilt

Nr. 10 Spisestuen 4 fag vinduer

- a. Panelet
- b. På de to dobbelte døre fuldkommen messingbeslag
- c. To spejle

- d. 12 stk. taffel stole
- e. Spisebord
- f. 2 skænkeborde
- g. 2 hjørneskabe

Nr. 12 Visitstuen - 4 fag vinduer

- a. Panelet
- b. Betrukken enten med kobberstykker eller messing
- c. 2 spejle
- d. 2 spilleborde
- e. 8 cabrioleti
- f. 1 canape'
- g. 4 dobbelte døre med fuldt beslag. NB. Der må lås indvendig.

Nr. 14 "Min kones kabinet" - 1 fag vinduer

- a. Panel
- b. Hendes eget skab
- c. 2 læderstole
- d. 1 natbord

Som eksempel på personaleværelsernes interiør kan værelse nr. 5 anføres:

Et fag vinduer

- a. 1 seng
- b. 4 stole
- c. 1 bord. Døren ud til gangen en indstukken lås af jern med messingbeslag

For yderligere at klargøre disse værelser til ibrugtagning må der naturligvis foretaget indkøb af enkeltdele. Disse køb inddeles i tre varegrupper:

1. Jern Kræmmer Varer
2. Snedker Varer
3. Stolemager Varer

Her kan vi som eksempel tage Kammer Tjener kammeret:

1. Jern Kræmmer Varer
  - a. Ildskuffe
  - b. Ildtang
2. Snedker Varer
  - a. 1 tøj Seng
  - b. 1 bord med skuffe
3. Stolemager Varer
  - a. 2 stole

Vender vi os derefter til interiøret i sovekammeret er følgende nævnt:

1. Jern Kræmmer Varer
  - a. 1 nat kommode
  - b. 1 ildtang og skuffe
  - c. 1 ild rist
  - d. 1 puster
  - e. 2 jernsenge
2. Snedker Varer
  - a. 1 nat stol (udgår)
3. Stolemager Varer
  - a. 4 ?enhen

1 nat stol 4 rdl.

Til køkkenet skulle anskaffes fra snedkeren:

- a. 4 træ stole
- b. 2 tin rækker
- c. 1 vaske bord
- d. 1 nogle brætter
- e. 1 træ buk

Det hele ville dog være noget trist, hvis der ikke kom farver på vægge og døre. Derfor kan vi også finde en oversigt over malerarbejde. Las os blot tage et eksempel som værelse nr. 4 Fremmed Pige Kammeret:

- a. Selagong med Graae Medailler
- b. Graat panel
- c. Forgyldte lister ombetrukket
- d. Graae dørstykker

Så følge i dagbogen en oversigt over udgifter til de mange Jern Varer, der skal købes fra København til Vognserup straks efter påske i 1777, hvor familien agter at tage bopæl på Vognserup. Ligeledes en oversigt over de beløb baron Løvenskiold har betalt til håndværksmestre: Murermester og diverse leverandører, som har leveret stangjern, gips og glas, jernblik og kakkelovnsrør, 3 kasser søm og 2 kasser tommesøm. Jo, der er sandelig mange detaljer, som må huskes, når et herresæde skal indrettes. Mon ikke baronessen har haft sin del heraf. Det synes af håndskriften at være tilfældet. Senere hedder det: "Endnu er for min kone at besørge:"

- a. Til tjener kammeret 2 sengesteder
- b. Omhæng
- c. Dyner og sengeklæder
- d. I nr. 6 og i vore sovekamre sengeklæder
- e. I rullestuen til bryggerspigen sengeklæder og sengested.

6. Jagt og fiskeri

Til ethvert gods hørte nogle "Herlighedsværdier", som var forbehold ejeren. Til disse hørte jagt og fiskeri.

Michael Herman Løvenskiold havde fra begyndelsen af en levende interesse for begge dele, ja han dyrkede denne interesse ved at accordere sig til jagtretten hos omliggende godsejere. I de første måneder som godsbestyrer var der dog ikke anledning til initiativer, men fra

1. august

"Får jagten på Kongs Dal for 100 rdl. årligt i 8 Aar. Skytten Hans Grønbech får et tillæg på 20 rdl, da hans tilsynsområde er udvidet med 100 tdr. land."

17.8 1776

"været på jagt i Sipperup".

18.8.1776

"Lovet dusør på 55 rdl. for en krybskytte."

15.9.1776

"Vil sætte 800 karusser og 100 aborrer i dammen nr. 2. I nr. 4 sættes 200 carper, 50 gedder, i nr. 8 20 karusser og 100 aborrer."

16.9.1776

"Ladet standtærskerne opgrave randen, så krogdamen kan tømmes. For dette samt oprensning giver 3 rdl. 7 skl."

20.9.1776

"Hans Grønbech skal - vil Gud - forestå friskningen. DE gode fisk skal sættes i Syndersø og sætte fiskene i parken i nr. 4 og 2. Randen skal repareres med munkesten."

14.9.1776

"Fået ? af Lunn på Knabstrup jagten i Krøjerup, Lille Knabstrup, Borup og Dramstrup mark for 30 rdl. Aarlig."

7. Jorddrot og administrator i lokalsamfundet

Ikke alle dagsjournalens emner kommer ind under de forannævnte temaer. Daglig må der tages beslutning i forhold, der vedrører andre menneskers hverdag inden for godsets domæne.

Det gælder ikke mindst forholdet til gårdfæsterne i en tid, hvor brydninger mellem gammelt og nyt i en sjælden grad to fart.

Allerede Michael Hermans far tog fat på nogen uskiftning af bøndernes jorde fra fællesskabet. Det skete i den fjernest liggende landsby, Østrup, i Undløse sogn 1772-73.

Problemerne ved udskiftningen var imidlertid ganske mange. En betydelig hæmsko var det, når en landsby havde flere godsejere, og disse ikke kunne komme overens ved mageskiftet eller direkte salg. Det såkaldte "strøgods" kunne ligge i mange sogne. I en landsby i Ugerløse havde 7 lodsejere del i fæstegårdene. Løvenskiold to tidligt mageskifteproblemerne op. Allerede 6.6.1776: *"Tænkt på mageskifte mellem Hansens bonde i Kundby og min bonde i Skellingsted."* Hansen er etatsråd A. W. Hansen på Frydendal, med hvem Løvenskiold delte anskuelser mht. værdien af landboreformerne. Som foregangsmand på eget gods og medlem af såvel "Den lille" som "Den store Landkommission" kom A. W. Hansen til at præge disse års landbolove i betydelig grad. Når en udskiftning var besluttet, skulle der rebes og skelsættes efter en landmålens udregning, og nu kunne man ikke nøjes med de lave og forgængelige risgærder, som man ellers havde hegnet med mellem vange og tofter. Nu var stengærder at foretrække, hvis da ellers markerne deromkring var tilstrækkelige stenrige. Men studespand slæbtes de til stedet, hvor gærdet skulle rejses, men ofte var de for store og måtte ofte flækkes. Løvenskiold noterer derfor i sin dagbog: *"Den 4. juli kom manden fra Mørup for at lære os ved Ildens kraft at flække Steen, dette Forsøg lykkedes godt, vi toge en Steen, som Per Schönbæk havde ladet ligge forgæves at forsøgt at kløve, der gik nok et Par Ragter Brande til, men det flækkede vi med fire Stykker Brande paa en halv Time."*

I forbindelsen med udskiftningen kunne der også være grundlag for revision af skel mellem hovedgård og fæstegods. Ligesom bøndernes lodder lå spredt på mange steder i vangene, måske 70 eller 100 steder, således også med præstens. Butterup præstens annexjord i Tuse sogn lå f.eks. med agre både i Tuse og Allerup. Løvenskiolds skytte stiller derfor det forslag for baronen, at al Annexjorden samles på arealer yderst i Tuse sogn mod vest og her bygge en fæstegård, hvis landgilde og øvrige ydelser skulle tilfalde præsten, som en del af hans løn. Den 6. september har baronen da også *"Ladet præsten vide, at han - om Gud det vil - da lover jeg ham hans Annexgaard i Tuse."*

Også bønderne i Tuse var tilfredse med denne ordning, da de herved ville være fritaget for hoveri på agre så langt fra byen.

Men der er andre beslutninger at tage:

6.6.76

"Aftalt med amtsforvalteren, at Tuse Bønders Klage skal sendes til (rente) kammeret." Under mønstringen i Tuse det gået ud over deres afgrøder, hvorfor de skal have kompensation. Denne ansøgning støttes af Løveskiold.

7.7.1776

"Slaget en ko til de fattige."

3.7.1776

"Antaget en Vægter, faaet Præstens Aagaards Diane til Vægteren, og den unge Tæve fra Ebeltved." Dagen efter er Niels Madsen antaget til Vægter for 2 mark fra Mikkelsdag. *"Mindet Konen om, at lille Niels skal have klæder."*

4.7.1776

"Besluttet at oprette sognefogeder."

8.7.1776

"Foræret Smeden Per Hansen 3 Tdr. Steenkull og 14 Lispund Jern."

15.7.1776

"Lovet Peder Nielsen i Tudse 1½ tyvlt bræder til Port og Vognskur."

19.7.1776

"Min kone har antaget en Høns Pige til sine Ænder og Calkuner." Der haves 39 kalkuner, 60 ænder og 120 høns.

24.7.1776

"Lovet fri Mand som boede i Tuse skole imod, at hans Børn bliver ved godset at boe." Formentlig for at sikre tilstrækkeligt med unge mænd til soldatertjeneste.

16.8.1776

"Søndag - godt vejr - men en forfærdelig hændelse med en håndlanger, som ulovligt skød efter en vildand og traf 3 børn, som han beskadigede."

17.8.1776

"Ladet Flinterne tage fra Ladefogeden til Gartneren."

Formentlig er det disse, der har lånt håndlangeren skyderen.

11.9.1776

"Valgt tvende soldater at udløse andre."

Hvis godsejeren kunne skaffe nye soldateremner, kunne andre løses af tjenesten, f.eks. i forbindelse med overtagelse af en fæstegård.

16.9.1776

"Lovet unge Peder Andersen i Tudse en Hoppe"

19.9.1776

"Optaget en graa hest i Rugmarken."

23.9.1776

"I dag slagtet 6 Kiøer til min Kones husholdning".

26.9.1776

"Min gode Mor har foræret mig 4000 Rdl."

27.9.1776

"Den unge Niels Pedersen i Tudse have bryllup (i dag)."

Et stort husdyrhold var målet for Løvenskiold. Det var derfor væsentligt at sikre sig meget foder. Løvenskiold søgte at supplere hovedgådens produktion ved at forpagte konge- og kirketiende hos omegnens godsejere og præster, f.eks. Svidser på Gislinge gården om Svinninges kirketiende. Accorden går i orden, men er der nu givet for meget? *"Bestemt, at en Trave af Svinninge Byes Tiende skal tærskes for at se, hvad den giver. Siden skal der skæres af dette Byg til Fedestudene."*

Så er det efterår og tiden nærmer sig, hvor familien - som skik var blandt adelsfolk i de tider - forlader landlivet og rejser til København - til Kongens by for så at vende tilbage, når foråret var kommet.

Inden afrejsen: *"Været på Vognserup, hvor min kone eftersaa sengeklæderne, som befandtes rigtige."*

Og staldens folk skal have en ordre: *"fra på mandag foures Studene altsaa Høe to gang om dagen og fire gange Hakkelse."*

Kontakten med godset opretholdes i de kommende måneder ved jævnlige brevvekslinger med godsforvalteren og andre hjemmefra.

